

Türkiye-AB İlişkilerinin Türkiye’de Akademik Araştırma Gündemlerine Yansımaları: Avrupa çalışmalarında Yeni Alanlar

Rana İzci, Zeynep İnce, Sibel Zengin, Zekeriya Tüzen*

1. Giriş

Zaman içinde değişen beklentiler ve gelişen Avrupa Birliği (AB) politikalarının yanı sıra birbiriyle rekabet içindeki teorik yaklaşımlar Türkiye’deki AB çalışmalarını yönlendirmiştir. Bu çalışmada da Türkiye – Avrupa Birliği ilişkilerinin seyri ile Türkiye’deki Avrupa çalışmalarının gelişimi arasında kuvvetli bir bağ olduğunu iddia edilmektedir. Bu nedenle değişen araştırma alanları ve gündemini derinlemesine incelemek; yeni araştırma soruları ve alanlarının Türkiye-AB ilişkilerine katkıda bulunup bulunmadığını anlayabilmek; eğer bulunuyorsa bunun ne ölçüde gerçekleştiğini saptayabilmek için Avrupa çalışmalarının bir dökümünü yapmak gerekmektedir. Yakın zamanda gerçekleştirilen çalışmalar göstermiştir ki Avrupalılaşma çalışmaları Türkiye’deki akademik çevrelerde hızla kabul görmüş ve en gözde araştırma alanlarından biri olmuştur. Bu çalışma, Türkiye’de Avrupalılaşmanın nasıl algılandığı ve Avrupalılaşma çalışmalarının ne yönde geliştiğine dair uzun soluklu bir projenin ilk verilerini sunmaktadır¹. Projenin ilk safhası Türkiye-AB ilişkilerinin araştırma alanlarını nasıl etkilediğini analiz etmek amacıyla akademik çalışmalar (raporlar, tezler, kitaplar vb), dersler (isim ve içerikler) ve Avrupa çalışmalarıyla ilgili kurumsal yapılar (Üniversiteler - üniversiteler içindeki) üzerine yoğunlaşmıştır. Proje, makalenin yayınlandığı tarihte devam etmektedir ve sunulan veriler çeşitli sınırlamalara (zaman ve örnekleme açısından) tabidir. Bu sınırlamalar göz ardı edilmeksizin, elde edilen sonuçların benzer çalışmalar için bir örnek teşkil edebileceği ve akademik çalışmalardaki eksikleri saptamaya yardımcı olabileceği düşünülmektedir.

2. Avrupa Çalışmalarıyla İlgili Araştırma Gündeminin Türkiye'deki Tarihsel Gelişimi

Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye-AB ilişkileri özellikle 1960'lardan itibaren Türkiye'deki akademik yazın için her zaman gözde çalışma alanlarından biri olmuştur. Ancak, araştırmaların kapsamı ve Avrupa çalışmalarına olan ilginin derecesi, bütünleşmenin seyrine, yönüne ve Türkiye-AB ilişkilerinin durumuna göre değişmektedir. Bu değişen ilgi özellikle Avrupa çalışmaları programlarına başvuran öğrenci sayılarında net olarak izlenmektedir. Örnek vermek gerekirse Türkiye-AB ilişkilerinin ilerleme gösterdiği dönemlerde, Avrupa çalışmalarını konu edinen lisansüstü programlara daha fazla öğrenci başvurdu; ilişkinin belirsiz olduğu ya da durağan bir sürece girdiği dönemlerde ise lisansüstü programlara olan ilginin azaldığı gözlenmiştir. Bu basit saptama bile, Türkiye - Avrupa Birliği(AB) ilişkilerinin seyri ile Türkiye'deki Avrupa çalışmalarının gelişimi arasında bir paralellik olduğunu göstermektedir.

Türkiye'nin Jean Monnet ve Erasmus gibi AB araştırma ve eğitim programlarına dahil olması öğrenciler ve araştırmacılar için yeni eğitim ve araştırma ufukları sunduğu gibi ilgili kurumların bu programlara katılabilmesi için müfredatların birbirlerine yaklaştırılmasına da yol açmaktadır. Bunların yanı sıra, Katılım Müzakerelerinin (yavaş seyrile çoğu zaman süreci olumsuz yönde etkilese bile) hem kamu sektöründe hem de özel sektörde yeni istihdam alanları yaratması nedeniyle özellikle Yüksek Lisans programlarına olan ilgiyi artmasına yol açtığı gözlenmektedir. Kamu sektöründeki ve özel sektördeki (sivil toplum örgütleriyle işbirliği içinde) kapasite geliştirme faaliyetleri de Avrupa çalışmalarıyla ilgili araştırmaları etkilemektedir.

Bütün bunların yanı sıra Üniversiteler, araştırma enstitüleri ile kamu sektörünün Avrupalı emsallerinin Avrupa çalışmalarında değişen kapsam ve yöntemlerle ilgili geçirdiği değişimleri ve eğilimlerini yakından takip etmekte oldukları da gözlenmektedir. Benzer şekilde, Avrupa bütünleşmesiyle ilgili gelişmeler, özellikle genişleme ve derinleşme politikaları, Türkiye'de Avrupa çalışmalarına olan ilgiyi biçimlendirmektedir. Dolayısıyla akademik programlara olan ilginin ve hem kamu sektöründen hem de özel sektördeki yayın ve araştırmanın artması AB'nin uluslararası alanda önemli bir ekonomik ve siyasi güç olarak görülmesiyle de ilişkilendirilebilir. Bu çerçevede, tarım politikasından transatlantik ilişkilere dek Avrupa ile ilgili çok çeşitli konu Türkiye'de akademik araştırma gündemlerinin bir parçası olmaktadır.

Tüm bunlar bir bütün olarak ele alındığında, Türkiye’de Avrupa çalışmalarıyla ilgili kapsam, yöntem ve yaklaşımlar Avrupa bütünleşmesi ve Türkiye-AB ilişkilerindeki gelişmelere koşut bir değişim içinde olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın ilk sonuçlarına bakıldığında, 1999 Helsinki Zirvesi’ne kadar olan süreçte, yedi politika alanının (ama özellikle tarım politikası ve etkilerinin) çok yaygın bir şekilde çalışıldığı görülmektedir. Helsinki sonrası dönemde ise, hem sayı hem de içerik bakımından çalışılan politika alanlarının arttığı görülmektedir. Yine Helsinki sonrası dönemde Akademik çalışmaların, devlet kurumlarının ve araştırma merkezlerinin yayınladığı özel raporların olduğu kadar Doktora ve Yüksek lisans tezlerinin konularına ve başlıklarına bakıldığında Türkiye’deki Avrupa çalışmalarının Türkiye-AB ilişkilerindeki gelişmeleri takip ettiklerini görmek mümkündür.

1990’lardan beri hem nitelik hem de nicelik bakımından artan bir öneme sahip olan Avrupalılaşma çalışmalarının günümüzde hem AB ülkelerinde hem de aday ülkelerdeki araştırma gündemlerine hâkimiyet kurduğu görülmektedir. Avrupalılaşma hala daha tartışmalı bir kavram olarak görülse ve daha çok AB’nin üye ülkelerdeki etkisiyle ilişkilendirilse bile, çeşitli mekanizmalar ile AB kuralları, normları ve politikalarının üçüncü ülkelere yayılması nedeniyle, aday ülkelerin araştırma gündemlerinin de önemli bir konusu haline gelmektedir. Kültür, kimlik ve dış politika alanlarıyla birlikte ulaştırma, çevre ve bölgesel politika gibi sektörel politikalar hakkındaki artan araştırmalar gündemlerine Avrupalılaşma çalışmalarını da dahil etmeye başlamıştır.

AB koşulluğu ve genişleme politikası bu noktada sahneye çıkmakta, aday ülkelerdeki katılım öncesi ve sonrası uyum sorunlarını değerlendirebilmek için gerekli araçları sunmaktadır. Bu noktada, iki önemli meselenin altını çizmek gerekmektedir. Bunlardan ilki, Türkiye’nin adaylığının, diğer aday ülkelerle eşit düzeyde bir aday ülke olarak 1999’daki Helsinki AB konseyinde kabul edilmesinin Türkiye’deki Avrupa çalışmaları üzerinde büyük bir etkisi olmasıdır. İkincisi ise Avrupa bütünleşmesi hakkında üniversite düzeyindeki projeleri desteklemeyi amaçlayan Jean Monnet Eylemi’nin Türk üniversitelerinin yapısını ve müfredatını etkilemiş olmasıdır². Bu eylem ilk defa 1989 yılında başlatılmış ve çok uzun bir süre Türkiye-AB ilişkilerini pekiştirmek üzere öğrenciler, akademisyenler, bürokratlar ve özel sektör çalışanları için bir yıllık lisansüstü eğitimlerini AB üyesi ülkelerde desteklemek amacıyla kullanılmıştır. Pek çok öğrenci, devlet görevlisi, özel sektör çalışanı bu programdan yararlanmış ve hala da yararlanmaya devam etmektedir.

Bununla birlikte bu programın gerçek etkisini en doğru şekilde saptayabilmek için Avrupa bütünleşmesi hakkında yeni dersler, kürsü ve merkezler açılmasına verdiği desteği incelemek gerekmektedir. Jean Monnet Eylemi'nin Türkiye'deki dersleri, merkezleri, modül ve kürsüleri desteklemesi ise katılım müzakerelerine giden döneme denk gelmektedir. 1999 öncesinde Türkiye'de Avrupa Araştırma ve Dokümantasyon Merkezleri ve bir Enstitü AB tarafından belli bir düzeyde destek görmüştür. Ancak bu programın geniş çapta ve sistematik kullanımı akademik kurumlar için kapsamlı bir değişim getirmiştir. Böylelikle derslerin kapsamı hızla çeşitlenmeye başlamıştır.

Avrupalılaşma çalışmalarının gözde bir çalışma alanı haline geldiği 1990'ların sonları da aynı zamanda Türkiye-AB ilişkileri için önemli bir döneme rast gelmektedir. 1999 Helsinki Zirvesi Türkiye'deki Avrupa çalışmalarına olan ilgiyi açıkça canlandırmıştır. Türkiye'de Avrupalılaşma çalışmalarına karşı ilginin oluşması da olayların bu üst üste gelişimiyle açıklanabilir. Yine de bu noktada Avrupalılaşmanın üye ülkelerde hem yukarıdan aşağıya (tepeden inme/tavandan tabana) hem de aşağıdan yukarıya (tabandan tavana) yaklaşımları içerirken, AB ile olan asimetrik ilişki nedeniyle aday ülkelerde AB'nin muhtemel etkisinin incelendiği çalışmalarda daha çok yukarıdan aşağı yaklaşımlarla ele alındığını belirtmek gereklidir. 1999 yılında Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri için hazırlanan Katılım Ortaklığı, üyelik için koşulların daha sıkılaştığını açıkça göstermiştir³. Bu nedenle, Avrupalılaşma çalışmaları kısa bir zamanda aday ülkelerde AB etkisi ve baskısının analizi için alakalı hale gelmiştir. Çok tartışmalı bir kavram olmasına ve yöntem açısından bazı belirsizlikler barındırmasına rağmen Avrupalılaşma, aday ülkelerde Avrupa çalışmaları içinde önemli bir yere gelmiştir. Bu durum Türkiye için de geçerlidir. Dolayısıyla bir aday ülke olarak Avrupalılaşma çalışmaları ve ilgili araştırma temaları koşulluluk (şartlılık) ve harmonizasyon üzerine yoğunlaşmaktadır. Ancak yeni bazı araştırmalar aşağıdan yukarıya olan yaklaşımların Türkiye'deki Avrupalılaşma çalışmalarına uygunluğunu araştırmaktadır⁴.

Bu makalede de ilk olarak Avrupalılaşma çalışmalarındaki temel soru ve zorluklar kısaca gözden geçirildikten sonra Türkiye-AB ilişkileri ve Üniversitelerdeki değişiklikler arasındaki paralellikleri değerlendirmek üzere, seçilmiş üniversitelerde Avrupa Birliği ile ilgili kurumsal yapılar ve müfredat, tetkik edilecektir. Takip eden bölümler de çeşitli rapor, makale ve tezleri belirli anahtar kelimeler vasıtasıyla inceleyerek Türkiye'deki Avrupalılaşma araştırmalarının içeriği üzerine yoğunlaşacaktır.

3. Avrupalılaşma Araştırmaları

Kavramsal açıklık herhangi bir araştırmanın sınırlarını çizmek için gereklidir. Ancak Avrupalılaşma bir kavram olarak pek çok zorluğu içermektedir. Bu durum Avrupalılaşmanın sadece tarihsel süreçte farklı olgulara işaret ettiği için değil aynı zamanda Avrupalılaşma çalışmalarında kullanılan terimler ve teorik yaklaşımlar tartışmalı noktayı içermesinden kaynaklanmaktadır⁵. Bu nedenle Akademik çalışmalarda pek çok farklı Avrupalılaşma tanımıyla karşılaşmak mümkündür (Tablo 1)⁶.Yine de tüm bu çağdaş tanımların ortak bir temeli vardır. Avrupalılaşma çalışmaları ‘Avrupa bütünleşmesini’ baştan kabul etmektedir⁷.

Avrupa çalışmalarının gelişimi de bize Avrupalılaşmanın tek ve büyük bir teorisi olmadığını ve hatta yeni bir teori yaratmaya teşebbüs de etmediğini göstermektedir⁸. Avrupalılaşma esasen Radaelli ve Exadaktylos’un ifade ettiği gibi “mevcut uluslararası siyaset, politika süreciyle ilgili teoriler ve yönetim teorilerini bir araya getiren ilginç yollar” sunmaktır⁹.

Herhangi bir Avrupalılaşma araştırmasını planlamak için genellikle iki model kullanılmaktadır. İlk model iç düzeyde Avrupa bütünleşmesinin etkilerini takip eden yukarıdan aşağıya yaklaşımları içermektedir. Bu çalışmalar Üye ülkelerdeki iç değişiklikleri (AB temelli) araştırmaktadır¹⁰. İkinci model ise yurt içindeki aktörleri ve yapıları incelemekle işe başlayan ve sonrasında da üye ülkelerdeki AB etkisi anlamak için kritik dönüm noktalarını araştırmaya çalışan aşağıdan yukarıya yaklaşımları içermektedir¹¹. Bazılarına göre aşağıdan yukarıya yaklaşımlar aynı zamanda aktarımdır (yükleme); yani daha büyük uyum sorunlarıyla karşılaşmamak için kendi politika model ve önceliklerini AB düzeyine yaymaktaki üye devlet etkisini ölçen araçlar sunmaktadır¹². Basitçe dile getirmek gerekirse, Avrupa nasıl önem arz eder sorusu tüm Avrupalılaşma araştırmalarının temel meselesidir. Görünüşe göre, AB’ye katılma tercihi bu seçimi yapan tüm üçüncü ülkeler için benzer sorular doğurmaktadır. Bu nedenle biraz önce de bahsedildiği gibi Avrupalılaşma çalışmaları çok önemli yöntemsel sorunlar ve kavramı çevreleyen belirsizliklere rağmen aday ülkelerde yaygın bir araştırma konusu olmuştur. Bununla birlikte Avrupalılaşma mekanizmaları arasında farklılıklar olduğunu unutmamak gerekir ki bu farklılıklar da araştırma gündemlerini şekillendirmektedir.

Tablo 1. Akademik çalışmalarda kullanılan Avrupalılaştırma tanımları

YAZAR	YIL	AVRUPALILAŞTIRMA TANIMLARI
Ladrech	1994	"Politikaların şekli ve yönünü, Avrupa Birliği'nin politik ve ekonomik dinamiklerini ulusal politika ve politika yapımının organizasyonel mantığının bir parçası haline gelmesi derecesinde yeniden yönlendiren süreç" Ladrech, R. (1994) "Europeanization of Domestic Politics and Institutions: The Case of France", Journal of Common Market Studies, Vol. 32, No. 1, sayfa: 69-88
Lawton	1999	"Politika hakimiyetinin ulusal başkentlerden Brüksel'e kayması" Lawton, T.C (1999) "Governing the Skies: Conditions for the Europeanisation of Airline Policy", Journal of Public Policy, Cambridge University Press, Vol:19, No:1, sayfa: 91-112
Börzel	1999	"İç politika alanlarının artarak Avrupa Birliği politika yapımının konusu haline geldiği süreç" Börzel, T. (1999) "Towards Convergence in Europe? Institutional Adaptation in Germany and Spain", Journal of Common Market Studies, Vol:37, No:4, sayfa:573-596
Harmsen and Wilson	2000	"Hem Avrupa yönetim düzeninin yaratılması hem de ulusal politikaların Avrupa entegrasyonuna adaptasyonu olarak anlaşılabilir olan politik süreç" Harmsen, R. (2000) "Europeanization and Governance: A New Institutional Perspective" in Robert Harmsen and Thomas M. Wilson (eds.), Europeanization: Institutions, Identities and Citizenship, Yearbook of European Studies No. 14, Amsterdam/Atlanta: Rodopi Press, pp. 51-81
Cowles	2001	"Avrupa düzeyinde, diğer aktörler arasındaki etkileşimlen formüle eden problem çözme biçimi ile ilgili farklı yönetim yapılarının ve geçerli Avrupa kuralları konusunda uzmanlaşan politika ağlarının ortaya çıkması ve gelişimi" Cowles, M., Caporaso, J., and Risse, T. (eds.) (2001): Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change, Ithaca and London: Cornell University Press., sayfa: 3
Börzel, Bulmer and Burch	2001	"İki yönlü bir süreç, üye ülkeler kendi tercihlerini girift müzakereler ile Brüksel'e yüklerler, daha sonrada çeşitli Avrupa Birliği politikaları menülerinden indirirler." Bulmer, S. and M. Burch (2001), "The Europeanisation of Central Government: the UK and Germany in Historical Institutional Perspective" in Schneider, G. and M. Aspinwall (Eds.), "The Rules of Integration. Institutional Approaches to the Study of Europe", Manchester University Press: Manchester, sayfa: 73 Börzel, T.A. (2001), "Pace-Setting, Foot-dragging, and Fence-sitting: Member State Responses to Europeanisation", Paper prepared for the ECSA conference, Madison (USA), May 31-June 2, 2001.
Radaelli	2003	"Avrupa Birliği düzeyinde tanımlanan ve birleştirilen, daha sonra ülkelerin iç yapılarına aktarılan resmi ve resmi olmayan kuralların, prosedürlerin, politika paradigmalarının, stillerinin, eylemde bulunma biçimlerinin, paylaşılan değerlerin ve inançların a) inşaa edilme b) nüfuz etme c) kurumsallaştırma süreçlerini içerir." Radaelli, C. M. (2003), "The Europeanization of Public Policy", The Politics of Europeanization, June 2003, Oxford Scholarships Online Monographs., sayfa: 27-57(31)
Mair	2004	"Özgün Avrupa politik sisteminin kurumsallaşması ve bunun Avrupa kurallarının, direktiflerinin ve normlarının bunlardan farklı iç katmanlara nüfuz etmesini içermesi" Mair, P., 2004, "The Europeanization dimension (Review section)", Journal of European Public Policy, Vol:11, No: 2, sayfa: 337-348

Artan ilgiye rağmen, konunun uzmanları örnek seçimindeki zorlukları işaret etmekte ve araştırmacıları araştırma planında olası mantık hatalarına düşmemeleri için uyarmaktadır. Tablo 1. de yer alan tüm Avrupalılaştırma tanımları içinde Radaelli, Ladrech ve Cowles'in tanımları Türkiye'deki araştırma gündemindeki hâkim tanımlardır. Özellikle Radaelli'nin tanımı geniş kapsamı nedeniyle tercih edilmektedir. Yine de Türkiye'deki pek çok çalışmanın 'Avrupalılaştırma' terimini başlıklarında kullanmadığı görülmektedir. Daha çok 'AB etkisi' ve benzeri terimler kullanılmaktadır. Benzer bir durum lisans ve lisansüstü programlar için de geçerlidir.

4. Avrupa Çalışmalarının Türk Üniversitelerine Etkisi: Değişen Müfredat ve Kurumsal Yapılar

Türkiye-AB ilişkilerinin Türkiye'deki Avrupa çalışmaları üzerindeki etkisini inceleyebilmek için 19 üniversitenin kurumsal yapısı ile yüksek lisans ve doktora programlarının müfredatları araştırılmıştır¹³. Aşağıdaki tablodan da anlaşılabileceği üzere Türkiye-AB ilişkilerinin gelişimi bu üniversitelerde yeni yapılanmalara (merkez, kürsü ve Enstitü) yol açmıştır.

Bu noktadan bakıldığında Türkiye-AB ilişkilerinin sadece ateşli tartışmalara sahne olan konular ya da teknik mevzuat uyumu konu ve sorunlarıyla sınırlı kalmadığı Türk eğitim hayatını kurumsal açıdan da etkilemeye başladığı açıkça belli olmaktadır. Bir başka deyişle Türkiye-AB ilişkilerinin yakınlaşması akademik kurumlarda yapısal değişikliklere neden olmuştur.

Bu araştırmanın ilk bulguları incelendiğinde seçilen üniversitelerin 14'ünde AB üzerine çalışan 22 birim olduğu görülmektedir. Bu birimler faaliyetlerini AB çalışma merkezleri, AB araştırmaları, uygulama ve dokümantasyon merkezleri, AB enstitüleri, Jean Monnet Mükemmeliyet Merkezleri, Jean Monnet kürsüleri gibi çok çeşitli isimler altında sürdürmektedirler. Bu birimler tek başlarına var olabildikleri gibi AB enstitüsü gibi bir başka birim ya da akademik bölüm içinde bir statü (örneğin kürsü) ya da alt birim (örneğin dokümantasyon merkezi) olarak çalışmaktadırlar. Birimlerin isimleri üniversiteden üniversiteye farklılık göstermektedir. Bununla birlikte Jean Monnet Mükemmeliyet merkezi ve Jean Monnet Dokümantasyon Merkezi statülerinin ve kürsülerinin ancak Jean Monnet programı tarafından açılan çağrılara başvurularak (ve başarılı olunması halinde) kazanılacağı unutulmamalıdır. Yürüttükleri faaliyetlere göre bu birimler yüksek lisans, doktora programları sunmakta ve/veya konferanslar, Jean Monnet konuşmacı serileri, halka açık seminerler ve

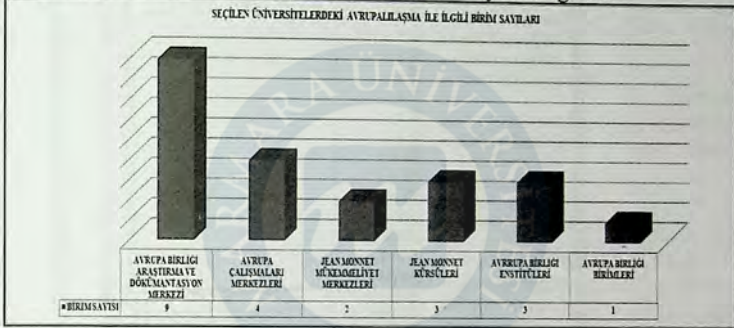

Tablo 2. AB-Türkiye ilişkilerinin gelişimi ve üniversitelerde yeni akademik yapılanmalar (1967-2007)

AB TÜRKİYE İLİŞKİLERİ DURUMU	SEÇİLEN ÜNİVERSİTELERDE KURULAN YENİ BİRİMLER		
	Kararlaş	Birim Sayısı	Birim İsmi
1963	Ankara Anlaşması	1	Anadolü Üniversitesi Avrupa Bilgi Araştırma, Uygulama, Dokümantasyon Merkezi
1966	Birinci Türkiye-AET Karma Parlamenter Komitesi Toplantısı	3	Akdeniz Üniversitesi Avrupa Bilgi Araştırma ve Dokümantasyon Merkezi Marmara Üniversitesi Dokümantasyon Merkezi Marmara Üniversitesi Avrupa Bilgi Enstitüsü
1987	Türkiye'nin AB Üyelik Başvurusu	1	Bogaziçi Üniversitesi Avrupa Çalışmaları Merkezi
1989	Avrupa Komisyonu'nun Türkiye'nin Tam Üyelik Başvurusu için Tebliğ Yayınlanması	3	Dumlupınar Üniversitesi Avrupa Bilgi Araştırma ve Uygulama Merkezi Gazi Mustafa Kemal Üniversitesi Avrupa Bilgi Araştırma ve Dokümantasyon Merkezi ODTÜ Avrupa Çalışmaları Merkezi
1995	Gümrük Birliği Kararı	1	Sakarya Üniversitesi Avrupa Bilgi Araştırma ve Dokümantasyon Merkezi
1997	AB'nin Türkiye'yi tam üyelik için uygun bulması	3	Bahçeşehir Üniversitesi Avrupa Bilgi Araştırma ve Dokümantasyon Merkezi Bilkent Üniversitesi AB Dokümantasyon Merkezi Bogaziçi Üniversitesi Jean Monnet Kurumu
1999	Türkiye'nin resmi olarak "aday" ülke ilan edilmesi	1	Sakarya Üniversitesi Avrupa Bilgi Araştırma ve Dokümantasyon Merkezi
2001	Katılım Ortaklığı Bileşimi ve Ulusal Programı Yayınlanması	3	Bahçeşehir Üniversitesi Avrupa Bilgi Araştırma ve Dokümantasyon Merkezi Bilkent Üniversitesi AB Dokümantasyon Merkezi Bogaziçi Üniversitesi Jean Monnet Kurumu
2002	Copenhague Avrupa Konseyi Toplantısı	1	Sakarya Üniversitesi Jean Monnet Kurumu
2004	Müzakerelerin başlaması için gün verilmesi	1	Kocaeli Üniversitesi AB Birimi
2005	Müzakerelerin başlaması	4	Bilgi Üniversitesi Avrupa Çalışmaları Merkezi Bogaziçi Üniversitesi Jean Monnet Kurumu Marmara Üniversitesi Jean Monnet Mükmendyet Merkezi Marmara Üniversitesi Jean Monnet Kurumu
2006	Tarama sürecinin başlaması	2	Bilgi Üniversitesi Avrupa Bilgi Enstitüsü ODTÜ Üniversitesi Jean Monnet Mükmendyet Merkezi

atölye çalışmaları düzenlemekte iken bir kısmı da arşiv birimi olarak çalışmaktadır. Bu birimler bazen birden çok statüye sahip olabilmektedirler. Örneğin bir AB Enstitüsü hem Jean Monnet kürsüsü hem de Mükemmeliyet merkezini bünyesinde barındırabilmektedir.

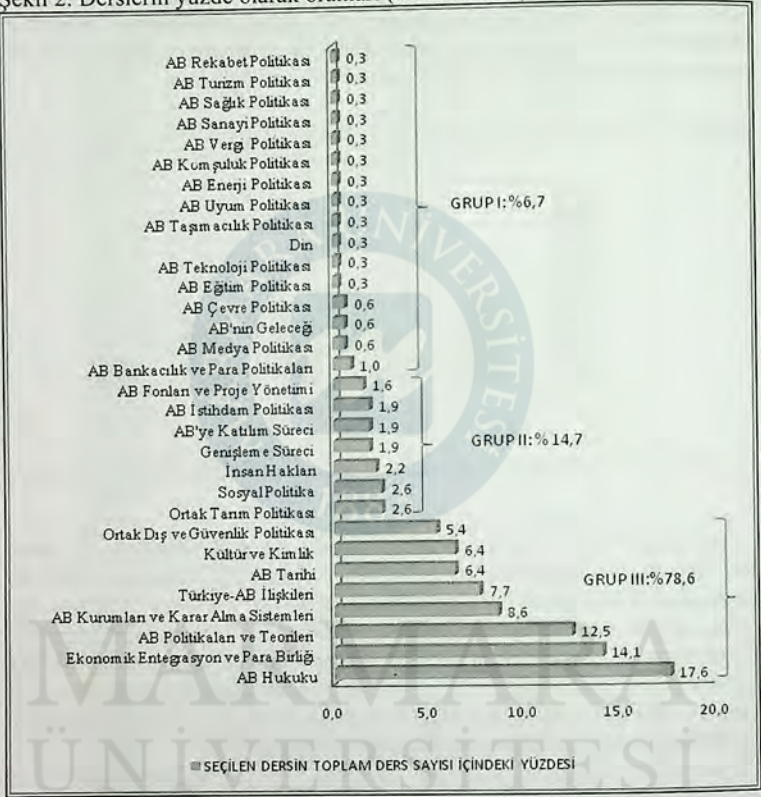
Şekil 1. 19 Üniversite içinde yer alan birimlerin sayısal dağılımı

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere Katılım Ortaklığı, Çerçeve Regülasyon ve Ulusal Program'ın kabulünün hemen ardından Jean Monnet Mükemmeliyet Merkezleri ve Kürsülerinde bir artış mevcuttur. Bu gelişmeyi de Türkiye'nin tam üyelik yolundaki durumu belirginleştirdiğinde üniversitelerde Avrupalılaşma çalışmalarını (gerek Türkiye-AB ilişkileri gerek Avrupalılaşma çalışmaları olsun) ve araştırmalarını geliştirmek, teşvik etmek yönündeki ihtiyacın arttığı bunun da yeni birimlerin kurulmasını tetiklediği şeklinde değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

Uluslararası ilişkiler ve siyaset bölümlerinin bu 19 üniversitede geniş kapsamlı Avrupa çalışmaları sunduğunu görmekteyiz. Yine bu üniversitelerin yüksek lisans ve doktora programlarında doğrudan 'Avrupalılaşma' çalışmalarıyla ilgili derslerin nasıl ve ne derecede yer aldığına bakıldığında 313 ders bulunduğu ve bu derslerin 32 ana başlık ve üç grup (en fazla çalışandan en az çalışılana göre bir sıralama) altında toplanabileceği görülmüştür.

Şekil 2. Derslerin yüzde olarak oranları (19 üniversite)

Bu kısıtlı araştırmanın sonuçlarına göre AB hukuku en fazla çalışılan alan olarak görülmektedir. Üç ana grup içinde yer alan dersleri sıralamak gerekirse, birinci grupta yer alan derslerin çoğunlukla AB hukuku, AB kurumları, AB ekonomik ve siyasi bütünleşme kuramlarını tanıtarak öğrencilere AB'nin işleyişi, politika alanları ve geleceğine dair somut bir temel sağlamaya yönelik içeriklere sahip olduğu görülmektedir. AB'nin, hukuki, ekonomik ve siyasi bütünleşmesinin konu edildiği derslerin yanı sıra kültür, kimlik, ortak değerler ve normlar (ki bunların daha önce AB düzeyinde tanımlandığı ve birleştirilip pekiştirilerek ulusal yapıların mantığı içine dahil edildiği varsayımından yola çıkılarak) ile ilgili derslerin yine

birinci grupta yer aldığını görmekteyiz. İkinci ve üçüncü grup içinde yer alan dersler ise daha çok AB'deki güncel gelişmeleri takip edebilmeleri ve analiz edebilmeleri için öğrencilere temel AB politikalarıyla ilgili bilgileri sunmaktadır. Bu dersler içinde genişleme politikası ve AB'ye katılım süreci gibi dersler de Türkiye'nin adaylık süreciyle ilgili ilk elden bilgi ve pratiği birleştirmeye yönelik derslerdir.

5. Araştırma Alanının Resmi

Müfredatlar üzerinde genel bir inceleme Türkiye'deki Avrupa çalışmaların ve dolayısıyla Avrupalılaşıma çalışmalarının araştırma gündemindeki en güncel, en gözde çalışma başlıkları ve konularıyla ilgili temel bir fikir vermektedir.

Yine de Türkiye'deki Avrupalılaşıma çalışmalarının gündemini ne oluşturmaktadır sorusuna verilecek en doğru yanıt çok daha detaylı bir çalışmayı gerektirmektedir. Bu nedenle konudaki çalışmaları sektörel politikalar ve tartışmalı siyasi konulara dair çalışmalar olarak ikiye ayırmanın, Türkiye-AB ilişkilerinin hâlihazırdaki araştırmalar üzerindeki etkisini incelemek açısından uygun kategoriler sunabileceği düşünülmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki müzakere sürecinde yeni müzakere başlıklarının açılmasıyla bugünün gözde alanları değişecek ve Türkiye'de yeni konular ve çalışma alanları ortaya çıkacaktır.

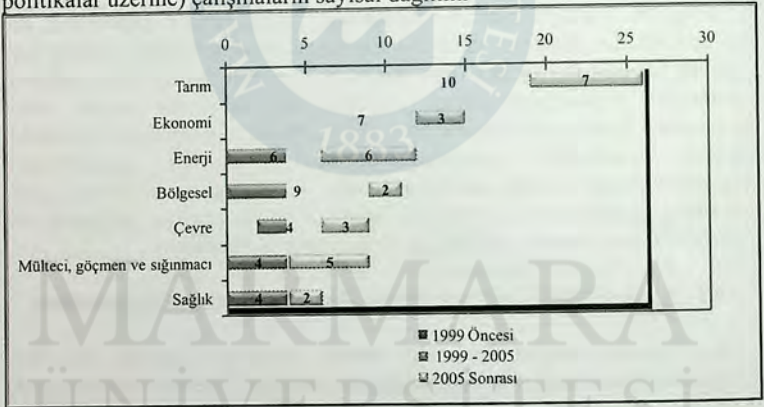
5.1 Sektörel Politikalar Çerçevesinde Araştırmaların İlgili Alanları

Bu bölümde araştırmaların ilgi alanları hakkında kapsamlı bir fikir oluşturulabilmesi amacıyla belli başlı veri tabanları¹⁴, temel kaynak olarak da Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi (TÜBİTAK-ULAKBİM)¹⁵ ve Yüksek Öğrenim Kurulu (YÖK) kullanılmıştır. Bu veri tabanlarının taranması sonucunda 150 çalışmaya ulaşılmıştır. Aşağıdaki tablo bize en çok araştırılan yedi çalışma alanını (yıllara göre dağılımıyla) sunmaktadır. Ayrıca bu veri bankalarına dayanarak Helsinki öncesi ve sonrası dönemlerde yürütülen bu çalışmaların sayısal dağılımını da görmek mümkündür.

Tablo 3. Toplam 150 çalışma içinde en çok ele alınan politikalar

Çalışma Sayısı	Politika Alanı	%	Yıllar
26	Tarım	17	1984 – 2008
15	Ekonomi	10	1996 – 2009
12	Enerji	8	2002 – 2007
11	Bölgesel	7	2001 – 2008
10	Çevre	7	1997 – 2008
9	Göç ve İltica	6	2003 – 2008
6	Sağlık	4	2001 – 2008

Şekil 3. Helsinki öncesi ve sonrası dönemlerde yürütülen (sektörel politikalar üzerine) çalışmaların sayısal dağılımı

Yine bu verilere dayanarak Helsinki öncesi ve sonrası dönemlerde yürütülen çalışmalara bakılınca, bu 150 çalışma içinde 87'sinin Helsinki sonrası döneme denk geldiği görülmektedir (ki bunların % 51'inin de 2005 de katılım müzakerelerinin başlamasına kadar olan dönemde gerçekleştirilmiştir).

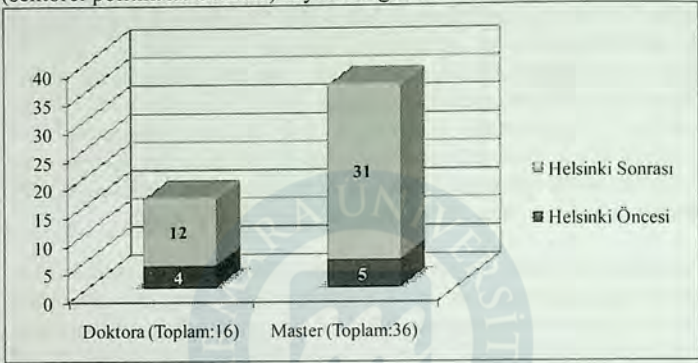
Bu tablo incelendiğinde (% 87' lik orana tekabül eden 131 çalışma içinde) %17'lik bir oranla Tarım politikalarıyla ilgili çalışmaların -ki bu çalışmaların hem Helsinki öncesinde hem de sonrasında en uzun süre çalışılan konu olduğu söylenebilir- birinci sırayı aldığı görülmektedir. Tarım

politikalarını %12'lik bir çalışma oranıyla enerji, %11 ile bölgesel politika, % 10 ile ekonomi politikaları, %9 ile göç, mülteciler ve benzer politika alanlarıyla % 7 ile çevre politikası ve sonrasında % 6 ile sağlık politikasının izlediği görülmektedir. Bu çalışmaların toplamı 131 çalışma içinde 63 çalışmaya denk gelmektedir ki bunların içinde tarım politikasının en popüler ve en uzun süre çalışılan politika olmasını, AB'nin en eski ortak politika alanı olması¹⁶, uygulamaya konan pek çok reformu bulunması¹⁷ ve Türkiye'deki büyük tarım nüfusu ile açıklamak mümkündür. Ancak tarım ile ilgili çalışmaların hâkimiyeti Helsinki sonrası dönemde azalmıştır (1999 öncesinde %47 iken bu oran 1999 sonrasında % 13'e düşmüştür).

Bu düşüşü ve farklı politika alanlarına yönelen ilgiyi yine katılım müzakerelerinin başlaması ve 2004 de gerçekleşen genişleme sürecinin etkileri olarak görmek mümkündür. 2004 yılında yapılan bir çalışmaya göre de "hem araştırma ve hem de öğretim faaliyetlerinde 1999 sonrasında bir büyük bir atılım gerçekleşmiştir"¹⁸. Ayrıca yine söz edilen bu çalışmada Türkiye'nin 2001 yılından itibaren Jean Monnet Eylemi'nden yararlanabildiğinin altı çizilmiştir. Kısacası AB çalışmalarındaki ve Türk akademisyenlerin ile araştırmacılarının ilgisindeki keskin artışın nedeninin Jean Monnet Eylemi tarafından desteklenen Jean Monnet kürsü, modül ve dersleri olduğu düşünülmektedir¹⁹.

16 doktora ve 6 Yüksek lisans tezine de bu çalışma çerçevesinde YÖK, ODTÜ ve bazı resmi sitelerden ulaşılmıştır. Doktora tezlerinin konularının tarım, ekonomi, istihdam, çevre, turizm, sağlık, göç, sığınma ve mülteciler ile bölgesel politikayı kapsadığı, yüksek lisans tezlerinin ise tarımdan spor politikasına dek çok çeşitli politika alanlarını içerdiği görülmüştür. 16 doktora tezi içinde 12'si (%75) Helsinki sonrasında, 4'ünün ise öncesinde yürütüldüğü görülmektedir. Benzer şekilde yüksek lisans tezlerinin Helsinki sonrası dönemde arttığı görülmektedir. Bu tezler incelendiğinde 36 tezden 5'inin Helsinki öncesi dönemde gerçekleşmiş ve çoğunlukla tarım politikaları üzerinde yoğunlaşmış olduğu görülmektedir. Aşağıdaki şekil Helsinki öncesi ve sonrası yüksek lisans ve doktora tezlerinin sayısal dağılımı göz önüne sermektedir.

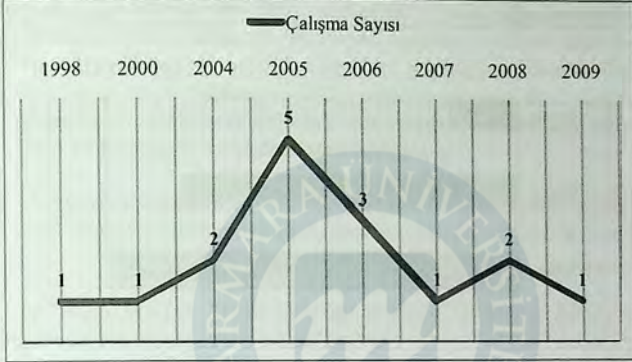
Şekil 4. Helsinki öncesi ve sonrası yüksek lisans ve doktora tezlerinin (sektörel politikalar üzerine) sayısal dağılımı

Doktora ve tez çalışmalarıyla ilgili olarak söylenebilecek bir başka nokta ise AB'nin politikalar üzerindeki etkisiyle ilgili olarak doktora ve yüksek lisans tezlerinin 1995'ten önce yürütülmeye başladığıdır (örneğin Anadolu Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi). Bu çalışmaların alanları genellikle tarım, turizm ve ekonomik politika alanlarını içermekte olduğu da tespit edilmiştir.

Yine bu çalışmanın bulgularına göre Avrupalılaşma en erken olarak Merkez bankasının düzenlediği bir seminer başlığında, 1997 yılında yer almıştır. Helsinki sonrası dönemde Avrupa çalışmalarının hem içerik hem de sayıca arttığı ve Avrupalılaşma çalışmalarının son yıllarda revaçta olduğu düşünüldüğünde bu çalışmaların hangi başlıklar altında sunulduğu da önem arz etmektedir. İncelenen 150 çalışma içinde 16 çalışmanın (%11) Avrupalılaşmayı başlığında kullandığı buna karşılık 116 çalışmanın Avrupa Birliği, Avrupa etkisi, Avrupa Bütünleşmesi gibi terimleri başlığında kullandığı saptanmıştır. 18 çalışmada ise başlıkta ne Avrupalılaşma ne de herhangi bir şekilde Avrupa Birliği ifadesi yer aldığı sadece bu çalışmaların özetlerinde bu ifadelerle yer verildiği görülmüştür. Şekil 4 'başlığında Avrupalılaşma kullanan çalışmaların' yıllara göre sayısal dağılım eğrisini vermektedir.

Şekil 5. Başlığında 'Avrupalılaştırma' yı kullanan (sektörel politika) çalışmaların yıllara göre sayısal dağılım eğrisi

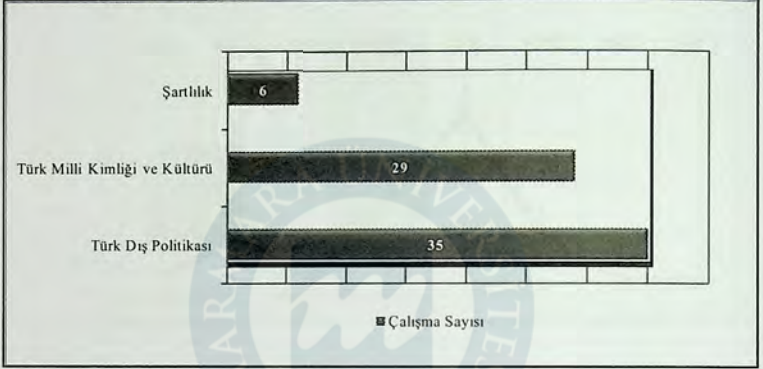
Bu dağılıma bakarak Avrupalılaştırma terimini başlığında kullanan çalışmaların 2005 yılında yoğunlaştığını görmekteyiz. Her ne kadar sınırlı bir araştırma olsa da bu sonuç bizi Türkiye-AB ilişkilerinin gelişiminin doğrudan akademik dünyaya (Avrupa çalışmalarındaki güncel ve gözde araştırma metodlarının ve terminolojinin kullanılmasıyla ilgili olarak) yansıyabileceği genellemesini yapmaya yönlendirmektedir.

5.2 Yüksek Politika Yansımaları Olan Konular ve Avrupalılaştırma

AB koşulluğu hakkındaki tartışmalar, Türk Dış politikasına özel referansla Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ve Türk ulusal kimliği ve kültürü ile ilgili alanlar da 1999 Helsinki Zirvesi sonrasında giderek gözde çalışma alanları haline gelmiştir²⁰. Avrupalılaştırma çalışmalarının da buna paralel bir gelişme göstererek zenginleştiğini söylemek mümkündür.

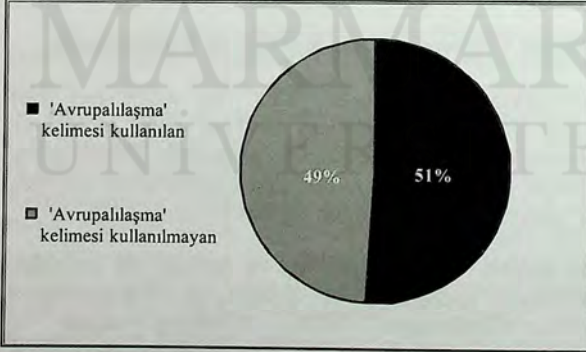
Bu çalışmada ulaşılan ve değerlendirilen 70 çalışma, bu üç alanın araştırma (Avrupalılaştırma) gündemlerindeki ağırlıklarını ve kapsamalarını incelemek amacıyla kullanılmıştır. YÖK, TÜBİTAK-Ulakbim ve üniversitelerin kütüphane servisleri aracılığıyla takip edilen dergiler yoluyla bu 70 çalışmaya ulaşılmıştır. Politika alanlarına ve konulara göre, Avrupalılaştırma alanında Türk Dış Politikası (bu üç alan içinde) en fazla çalışılan alan olmuştur. Tüm çalışmalar içinde 35 çalışmanın Türk Dış Politikası, 29 çalışmanın kimlik ve kültür, 6 çalışmanın ise koşulluk/şartlılık konusu üzerine olduğu görülmüştür.

Şekil 6. Politika alanlarına ve konulara (kimlik, kültür, Türk Dış Politikası, AB koşulluğu/şartlılık üzerine) göre Helsinki sonrası dönemde yapılan çalışmaların sayısal dağılımı

Bu çalışmaların başlıklarının Avrupalılaşmaya artan ilgiyi yansıtmadığı söylenebilir. 70 çalışmadan 36'sının başlıklarında Avrupalılaşma olmadığı ama içeriklerinin temelde ilgili olduğu görülmüştür.

Şekil 7. Kimlik, kültür, Türk Dış Politikası, AB koşulluğu üzerine yapılan çalışmalarda 'Avrupalılaşma'nın başlıkta kullanım oranı

Avrupalılaşmayı başlığında kullanan çalışmalara bakıldığında ise kimlik ve kültür çalışmalarının birinci sırayı aldığı, onu Türk Dış Politikası üzerine yapılmış çalışmaların izlediği görülmüştür.

Avrupalılaşıma çalışmalarının 2005 yılından itibaren belirtilen bu üç konuda yürütülen yüksek lisans ve doktora tezlerine de nüfuz etmeye başladığı görülmektedir. 2005 yılına dek Avrupalılaşıma araştırmalarının temelinde yer alan 'değişim' olgusuyla ilgilenen 6 yüksek lisans tezi varken 2005 yılından sonra 6 tezin Avrupalılaşıma terimini doğrudan başlıklarında kullandığını tespit edilmiştir. 2005 yılından itibaren de 3 doktora tezinin başlığında Avrupalılaşıma ifadesine rastlanmıştır. Bu aşamada elde edilen iki önemli sonucu şöyle özetlemek mümkündür:

1. Helsinki sonrasında Türk dış politikası ile Ege ve Kıbrıs sorunu (Türk-Yunan ilişkilerine referansla) gibi özel konular daha fazla ön plana çıkmıştır ve

2. Hem yüksek lisans hem de doktora tezlerinde kültür ve kimlik konuları koşulluluk ilkesiyle analitik bir çerçevede ele alınmaya başlamıştır.

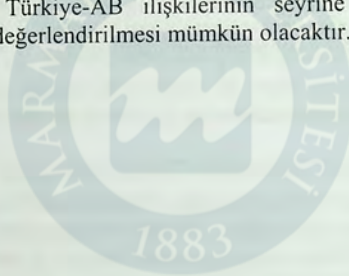
Yine bu alanda yapılan çalışmaların incelenmesiyle ilgi çekici başka bir saptama da yapmak mümkün olmuştur. Özellikle 2005 yılından itibaren yabancı araştırmacıların AB-Türkiye ilişkileri çerçevesinde Türk kimliği ve kültürü ile ilgili (özellikle sorunlu alanlar üzerine) konulara artan ilgisi gözlenmiştir. Bu çalışmaların başlığında Avrupalılaşıma teriminin de yoğunlukla kullanıldığı görülmektedir.

6. Gelecek araştırmalar için projeksiyonlar

Bu çalışma iki aylık bir dönemde yürütülmüş, sınırlı sayıda yayın ve bilgiye ulaşılmıştır. Kapsam ve zaman sınırlaması olan bu çalışma hâlihazırda devam eden bir projenin sadece başlangıç kısmı olduğu için Türkiye çapındaki tüm verilere erişilememiştir. Buna rağmen elde edilen ve incelenen veriler ışığında Türkiye'deki Avrupa çalışmalarının kapsamının 1999 öncesi döneme kıyasla dikkat çekici bir oranda genişlediği görülmektedir. Son dönemde çıkartılan yayınlara bakıldığında da Avrupalılaşıma çalışmalarının Türkiye'de yürütülen siyasi, sosyal, ekonomik, araştırmaların gündemlerinde daha fazla yer aldığı (ve bu araştırmalara) katkıda bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Avrupalılaşıma çalışmalarının üniversitelerin uluslararası ilişkiler ve Avrupa çalışmalarının ilgili bölümlerinin yanı sıra madencilik, şehir ve bölge planlamacılığı, sosyoloji gibi bölümlerinde de çalışıldığı görülmüştür. Sivil toplum örgütleri ve kamu kurumlarında da Avrupalılaşıma konularında artan bir ilgi ve buna bağlı olarak yürütülen araştırmalar da dikkat çekmektedir. Çeşitli veri tabanları kullanılarak elde edilen bu veriler ile yine bu verilere

dayandırılan sonuç ve genellemeler aslında Türkiye'deki akademik yazında ve Avrupa Birliği ile ilgili araştırma alanlarında yaşanan değişim hakkında niceliksel açıdan bir fikir vermektedir. Gerek akademik çevreler gerekse akademik yazını ve araştırmaları takip edenler açısından bunlar şaşırtıcı veriler değildir. Ancak bu durumun mevcut analizinin yapılması Türkiye-AB ilişkilerinin ateşli siyasal ve ekonomik tartışmaların gölgesinde kalmış özellikle sosyal bilimler alanındaki yansımalarını ortaya çıkarmak açısından önemlidir. Böylelikle sadece kapsam açısından değil yeni araştırma yöntemlerinin araştırma gündemlerine girmesi açısından da Türkiye-AB ilişkilerinin Türkiye'deki bilimsel araştırmalara yaptığı etkinin ölçülmesi ve bu çalışmaların Türkiye-AB ilişkilerinin seyrine ne gibi bir etkide bulunabileceğini değerlendirilmesi mümkün olacaktır.

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

Sonnotlar:

* Yard.Doç.Dr. Rana İzci, Marmara Üniversitesi AB Enstitüsü, Zeynep İnce (M.Ü. AB Enstitüsü Doktora adayı), Sibel Zengin (AB Enstitüsü Doktor adayı) Zekeriya Tüzen (AB Enstitüsü Doktor Adayı).

¹ Bu projenin ilk safhası 2008–2009 akademik döneminin bahar yarısında AB enstitüsünde verilen ‘Çağdaş bir Araştırma Gündemi: Avrupalılaştırma’ isimli doktora dersi öğrencileri tarafında yürütülmüştür ve dersi veren öğretim üyesi (Yard. Doç. Dr. Rana İzci) tarafından koordine edilmiştir. Araştırmanın üniversitelerdeki müfredatla ve yapısal ilgili değişiklikleri inceleyen kısmını Zeynep İnce, sektörel politikalarla ilgili bölümünü Sibel Zengin, diğer politika alanlarını ise Zekeriya Tüzen hazırlamıştır. Kullandıkları verilerle ilgili detaylı dokümanlar (üniversite isimleri, tez başlıkları vb) gerektiğinde başvurulmak üzere taraflarınca muhafaza edilmektedir.

² 1990 ve 2008 yılları arasında bu eylem, 141 Jean Monnet Avrupa Mükemmeliyet Merkezi, 775 Jean Monnet Kürsüsü ve 2007 Avrupa modülü ve daimi dersini içerecek şekilde Avrupa bütünleşmesi alanında 3000’e yakın ders projesi oluşturulmasına yardımcı olmuştur. Jean Monnet Eylemi 1500 öğretim üyesini bir araya getirirken her yıl 250.000 öğrenciye de ulaşmaktadır. http://ec.europa.edu/education/lifelong-learning-programme/doc88_en.htm Erişim tarihi 30.09.2009.

³ Heather Grabbe, *The EU’s Transformative Power. Europeanization through Conditionality in Central and Eastern Europe*, Palgrave Studies in European Union Politics, (London: Palgrave Macmillan, 2006); Heather Grabbe, “A Partnership for Accession? The Implications of EU Conditionality for the Central and East European Applicants”, *Robert Schuman Centre Working Paper 12/99*, European University Institute, 1999.

⁴ Yöntemler konusundaki bu tartışmalar araştırmanın bu bölümünde detaylı olarak ele alınmayacaktır.

⁵ Avrupalılaştırma çalışmalarında teori ve yöntem üzerinde yoğunlaşan önemli tartışmalar bulunmaktadır. Ancak bu çalışmada Türkiye’deki (akademik) kurumsal yapıların, ders içeriklerinin nasıl bir değişime uğradığı ve Avrupalılaştırmanın ne ölçüde bir araştırma konusu olduğu incelenmeye çalışılacaktır.

⁶ C.M Radaelli. ve T. Exadaktylos “New Directions in European Research”, M. Egan, N. Nugent ve W.Paterson(der.) *Research Agendas in EU Studies*, (Houndmills: Palgrave Macmillan , 2010) içinde, s: 189-215.

⁷ a.g.e.

⁸ Featherstone K. ve Radelli C.M.“A Conversant Research Agenda” K.Featherstone (der.) *The Politics of Europeanisation*, (Oxford: Oxford University Press, 1999) içinde, s: 331-341.

⁹ Radaelli ve Exadaktylos “New Directions in European Research”, [s. 190].

¹⁰ Exadaktylos T. ve Radaelli C. "Research Design in EU Studies: The Case of Europeanisation" *Journal of Common Market Studies*, Vol. 47, no. 3, 2009, s: 507-530. Ayrıca bakınız; S. Bulmer. "Theorizing Europeanisation" Paulo Graziano ve Maarten Vink (der.) *Europeanisation: New Research Agendas* (Houndmills: Palgrave Macmillan, 2007) içinde s: 45- 58; C.M .Radaelli ve Pasquier Romain "Conceptual Issues" Paulo Graziano ve Maarten Vink (der.) *Europeanisation: New Research Agendas*, (Houndmills: Palgrave Macmillan, 2007) içinde, s: 35-45.

¹¹ T. Börzel ve T. Risse "Conceptualising the Domestic Impact of Europe" K. Featherstone ve C. M. Radaelli (der.), *The Politics of Europeanization*, (Oxford: Oxford University Press, 2003) içinde, s: 57-80.

¹² Bulmer, "Theorizing Europeanisation" *Europeanisation: New Research Agendas*; T.Börzel, "Pace-Setting, Foot-Dragging ve Fence-Sitting: Member State Responses to Europeanization", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 40, No. 2, 2002, s: 193-214.

¹³ Üniversitelerin seçimi konusunda Avrupa Birliği Genel Sekterliği internet sayfası (AB Konularında Üniversitelere Bağlı Olarak Faaliyet Gösteren Enstitüler ve Merkezler) temel alınmıştır. <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=2928&l=1> Erişim tarihi 12.05.2009.

¹⁴ Araştırmada kullanılan diğer internet sayfaları Ortadoğu Teknik Üniversitesi(ODTÜ), Bilkent Üniversitesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin resmi internet sayfaları ile üniversitemizin de abone olduğu Informaworld ve EBSCO isimli veri tabanlarıdır. Araştırmanın bu kısmında ilgili çalışmalara ulaşmak için kullanılan anahtar kelimeler 'ulusal politikaların/Türkiye'deki sektörel politikaların Avrupalılaşması', 'Türk politikaları üzerindeki AB etkisi' ve 'Türkiye iç politikalarına Avrupa bütünleşmesinin/AB'nin etkisi' olmuştur.

¹⁵ TÜBİTAK-Ulakbim TÜBİTAK'ın bir araştırma-geliştirme hizmeti olarak 1996 yılında kurulmuştur.

¹⁶ Euroactiv, "Agriculture: In brief", 04.02.2009 <http://www.euroactive.com/en/cap/agriculturebrief/article-179096> Erişim tarihi 13.06.2009.

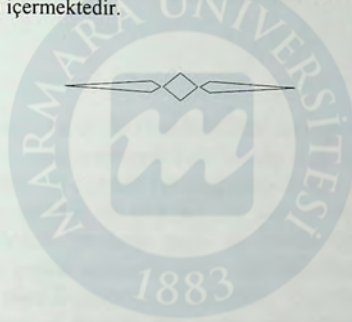
¹⁷ European Commission, Directorate-General for Agriculture "CAP reform - a long term perspective for sustainable agriculture", 2003. http://ec.europa.eu/agriculture/publi/reports/reformimpact/rep_en.pdf Erişim tarihi 13.06.2009.

¹⁸ A. Santagostino, "European Studies in Turkey: Present state and proposals for the future" *Turkish Foreign Policy Quarterly*, Vol. 13, No. 3. 2004, s: 123-128.

¹⁹ a.g.e.

²⁰ Araştırmanın bu bölümündeki çalışma alanları AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik politikası kapsamı çerçevesinde Türk Dış Politikası ve Türk Ulusal Kimliği ve Kültürü ile AB koşulluluk çalışmalarını kapsamaktadır. Anahtar kelimeler içinde de 'Avrupalılaşma'nın yanı sıra bu konu alanlarının isimleri de yer almaktadır.

Araştırma yüksek lisans ve doktora tezleri ile, dergi ve kitaplarda yer alan makaleler, kitaplar, çalışma belgeleri, araştırma ve proje dokümanları ve konferanslarda sunulan belgeleri kapsamaktadır. Bu kaynaklara YÖK, TÜBİTAK-Ulakbim sayfalarından olduğu kadar Türk üniversitelerinin online kütüphane servisleri ve internet üzerinde de yayınlanan dergilerin sayfaları taranarak ulaşılmıştır. Yine bu çalışmada yararlanılan eserler Türkiye'deki çalışmaları, Türk araştırmacı ve akademisyenlerinin yurtdışında yürüttükleri ve yayınladıkları çalışmaları ve Yabancı yazar ve araştırmacıların Türkiye üzerine bu konularda yaptıkları çalışmaları içermektedir.

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ